

Дигитално насиље против жена и девојчица

Дигитално насиље је родно обојено

Према извештају Европског женског лобија¹, дигитално насиље се често у медијима и кампањама подизања свести приказује као родно неутрално. Изузимајући вишеструке факторе који утичу на појаву насиља, стиче се слика да је дигитално насиље неутрално у смислу да на једнак начин утиче на кориснице/-ке интернета без обзира на њихов пол/род. Иако је тачно да и жене и мушкарци пријављују изложеност насиљу, подаци указују да су жене и девојчице, за разлику од мушкараца, најчешће жртве насиља на интернету. Оне трпе најдрастичније видове насиља и највише су погођене последицама овог вида насиља.

Широм света за жене постоји 27 пута већа вероватноћа да буду жртве насиља на интернету. Поред несразмерног степена ризика за жене и мушкарце узраста од 18 до 24 године да буду изложени насиљу на интернету, жене су у већини када је реч о жртвама најдрастичнијих видова насиља као што је прогањање и сексуално узнемиравање. Исто тако, подаци указују да су жене и девојчице главне жртве тзв. „осветничке“ порнографије која је настала без пристанка свих укључених страна. Осим жена и девојчица генерално, посебно су дигиталном насиљу изложене жене које изражавају своје ставове на интернету (представнице академске заједнице, политичарке, жене на високим функцијама), као и активисткиње организација које се залажу за родну равноправност и права жена.

Наведени извештај указује на то да се насиље на интернету може свртати у две групе:

- 1) **Вербално насиље** које укључује сексизам и говор мржње, уцене, претње смрћу, силовањем, мучењем;
- 2) **Графичко насиље** које укључује фотографисање и постављање фотографија без сагласности, претње графичким средствима и освету објављивањем порнографског садржаја.

На потребу да се појава насиља над женама и девојчицама темељније истражи указују подаци да је у Европи 9 милиона девојчица до своје 15. године имало искуство неког облика дигиталног насиља, да 1 у 5 тинејџера/-ки у Европи постане жртва сајбер-силеџија, с тим да су девојчице у већем ризику и да су у 2014. години 87% пријављених фотографија сексуалног злостављања деце биле слике на којима су биле девојчице.

¹ #HerNetHerRights Mapping the state of online violence against women and girls in Europe, European Women's Lobby, 2017, https://www.womenlobby.org/IMG/pdf/hernetherrights_report_2017_for_web.pdf.

Подаци из истраживања у Србији

Истраживање о коришћењу дигиталне технологије, ризицима и заступљености дигиталног насиља међу ученицима у Србији² показује да преко 90% испитаних ученика/-ца користи рачунар, а интернет не користи само 3% средњошколаца/-ки. Чак 90% средњошколаца/-ки свакодневно приступа интернету, а 92% њих има профил на некој од социјалних мрежа. Девојчице чешће од дечака користе интернет за учење, док су све остале активности учесталије код дечака (преснимавање, играње игрица, сурфовање, посећивање блогова и форума, комуникација мејловима и четовима). На основу истог истраживања указано је да 84% средњошколаца у претходних годину дана, је бар једном било изложено неком од ризика на интернету. Као основни облици ризичног понашања истичу се дељење личних података, комуникација и сусрети са непознатим особама. Дечаки су чешће од девојчица укључени у ризичну комуникацију, док су старији ученици и девојчице заинтересованији да се информишу о ризицима на интернету и начинима заштите него млађи ученици и дечаки. Чак две трећине средњошколаца укључених у истраживање изјавило је да је бар једном доживело неки облик дигиталног насиља. Највећи број средњошколаца/-ки био је изложен узнемиравању телефонским позивима, узнемиравању СМС порукама и узнемиравању на социјалним мрежама. У таквим ситуацијама се ученици/-це највише обраћају за помоћ својим вршњацима, а затим родитељима, а веома ретко наставницима. Подаци такође показују да су дигиталном узнемиравању нешто више склони дечаки и слабији ученици. Истраживањем је утврђена значајна повезаност виктимизације и насилништва, као и укључености у дигитално насиље и укључености у класичне облике насиља. Испитивани родитељи и наставници слажу се у својим проценама важности улоге школе у превенцији и решавању проблема дигиталног насиља, али такође и у ставу да сама школа не може много да учини по овом питању, већ да је неопходна координисана активност свих учесника у образовном процесу.

Истраживање о нивоу свести о потенцијалним интернет ризицима и злоупотребама деце међу родитељима³ показује да је страх од контакта са непознатим особама и страх од сексуалног узнемиравања у већој мери присутан код родитеља женске деце него код родитеља мушке деце. Поред тога, исто истраживање је показало да се комуникација са децом у вези са ризицима и опасностима на интернету значајније интензивира након 9. године дечијег узраста, а онда њен интензитет благо опада након 15. године. Такође се констатује да је интензитет комуникације на тему интернет ризика између родитеља и деце нешто истакнутији када су у питању женска деца, као и у породицама са родитељима вишег образовног статуса. На основу исказа родитеља, приметно је истакнутије поверење родитеља женске деце и деце старијег узраста у вези са адекватним степеном свести детета о ризицима и небезбедности интернета. Доминантан број родитеља (скоро 90%) деце обухваћеног узраста има развијено уверење да се њихова деца, када би се наша у ситуацији сусрета са непријатним и узнемирујућим интернет садржајем или ситуацијом, обратила управо њима за помоћ и подршку. Налази раније наведеног истраживања (Попадић и Кузмановић 2013) не потврђују ово уверење. Овде треба додати и податак да на основу ставова родитеља, њих тек нешто више од 50% користи неки од механизма надзора интернет

² Попадић, Д., Кузмановић Д. Коришћење дигиталне технологије, ризици и заступљеност дигиталног насиља међу ученицима у Србији, УНИЦЕФ/Институт за психологију Филозофског факултета Универзитета у Београду, 2013, доступно на: <http://sbn.mpn.gov.rs/clientpub/uploads/Digitalno%20nasilje-lzvestaj%202013.pdf>

³ Истраживање о нивоу свести о потенцијалним интернет ризицима и злоупотребама међу родитељима деце узраста од 8 до 17 година, УНИЦЕФ, март 2016. године, доступно на <http://www.unicef.rs/files/Istrazivanje%20o%20nivou%20svesti%20roditelja%20o%20rizicima%20od%20zloupotrebe%20dece%20na%20internetu.pdf>

садржаја и комуникације мобилним телефоном коју упражњавају њихова деца. На основу налаза истраживања о нивоу свести родитеља, закључује се јасна потреба родитеља да се у овај процес у знатно већој мери укључе образовне институције које би у овом домену, како се истиче, требало да имају додатни васпитни и едукативни карактер, не само у односу на њихову децу, већ и у односу на њих саме.

Типови насилника на интернету

На основу налаза података о дигиталном насиљу над женама и девојчицама, Европски женски лоби припремио је збирку материјала са циљем повећања информисаности о овом виду насиља⁴. У оквиру овог материјала, на основу прикупљених информација дефинисано је 12 типова насилника на интернету, са фокусом на тактикама које користе и специфичном простору на интернету где их корисници могу срести. Аутономни женски центар превео је овај материјал у жељи да допуни информације које су у оквиру пројекта „Нулта толеранција на родно засновано насиље“ стављене на располагање младима, родитељима и наставницима⁵. Ове информације могу бити користан ресурс у планирању и реализацији превентивних активности школе у домену спречавања родно заснованог и дигиталног насиља. Овај садржај могао би се укључити у активности школе на следеће начине:

- Наставнице/-ци информатике могу да укључе информације о ризицима на интернету и о заштити личних података на интернету, као и о реаговању у случајевима дигиталног насиља;
- Разредне старешине могу да покрену дискусију о типовима насилника на интернету и о стратегијама заштите и видовима подршке жртвама овог вида насиља;
- Школа може упознати родитеље на родитељским састанцима или седницама Савета родитеља са ризицима од дигиталног насиља и пружити основне информације о начинима заштите (родитељи који раде у области информационо-комуникационих технологија могли би се укључити у активности тако што би упутили ученице/-ке у видове заштите од дигиталног насиља).

У наставку текста следи опис насилника на интернету:

1. **ТРОЛ (енгл. troll)**
Тактике: напада жене које на интернету изразе своје мишљење.
Где ћемо га најчешће срести: у секцијама за коментаре, у причаоницама (цхатроомс), на форумима.
2. **РЕГРУТЕР (енгл. recruiter)**
Тактике: користи нове технологије да намами своје жртве, прода их и присили на проституцију.
Где ћемо га најчешће срести: на сајтовима за продају, тематским платформама, друштвеним мрежама, на апликацијама за комуникацију.

⁴ #HerNetHer Rights Resource Pack on ending online violence against women & girls in Europe, European Women's Lobby, 2017, доступно на енглеском на:
https://www.womenlobby.org/IMG/pdf/hernetherrights_resource_pack_2017_web_version.pdf.

⁵ Путем сајта www.mogudanecu.rs.

3. *ВРШЊАЧКИ САЈБЕР СИЛЕЦИЈА (енгл. cyberbully)*
Тактике: континуирано шаље злонамерне поруке и шири трачеве како би осрамотио и понизио.
Где ћемо га најчешће срести: на друштвеним мрежама и апликацијама за комуникацију.
4. *САЈБЕР ПРОГОНИТЕЉ (енгл. cyberstalker)*
Тактике: шпијунира, фиксира се и прикупља информације о женама на интернету како би их застрашио и уцењивао.
Где ћемо га најчешће срести: на друштвеним мрежама.
5. *ПОРНО ОСВЕТНИК (енгл. revenge pornographer)*
Тактике: Поставља приватне фотографије или снимке сексуалне природе како би осрамотио и понизио жртву. Овакво понашање је, обично, наставак насиља из партнерског односа.
Где ћемо га најчешће срести: на друштвеним мрежама.
6. *НАСИЛНИК ИЗА ФОТОАПАРАТА (енгл. creepshotter)*
Тактике: фотографише жене и девојке без њиховог пристанка и објављује фотографије на интернету.
Где ћемо га најчешће срести: у јавном простору, на тематским сајтовима, друштвеним мрежама, на Reddit-у.
7. *ЗЛОНАМЕРНИ ПРОПАГАНДИСТА (енгл. malicious distributor)*
Тактике: користи нове технологије и алате пропаганде како би промовисао насиље над женама или групама за заштиту права жена.
Где ћемо га најчешће срести: на друштвеним мрежама.
8. *МАСКУЛИНИСТА (енгл. masculinist)*
Тактике: негира да постоји системски сексизам, инсистира на „заштити права мушкараца“.
Где ћемо га најчешће срести: на тематским сајтовима, сајтовима женских група, друштвеним мрежама.
9. *ИНТЕРНЕТ ПЕДОФИЛ (енгл. online groomer)*
Тактике: развија однос са децом на интернету ради увлачења у сексуално злостављање.
Где ћемо га најчешће срести: на друштвеним мрежама, форумима.
10. *ДОКСЕР (енгл. doxxer)*
Тактике: прикупља и на интернету објављује приватне податке да би јавно осрамотио жртву.
Где ћемо га најчешће срести: на профилима његових жртава на друштвеним мрежама, интернет претраживачима.
11. *ХАКЕР (енгл. hacker)*
Тактике: пресреће приватну комуникацију и размену информација.
Где ћемо га најчешће срести: било где на интернету.

12. *МАНИПУЛАТОР СА САЈТОВА ЗА УПОЗНАВАЊЕ (енгл. dating website manipulator)*
Тактике: успоставља контролу над жртвом тако што је заведе на интернету и намами у опасне ситуације.
Где ћемо га најчешће срести: на сајтовима за упознавање, друштвеним мрежама, у причаоницама (енгл. chatrooms), на апликацијама за комуникацију.

Могуће последице дигиталног насиља

Европски женски лоби у свом истраживању указује на то да дигитално родно засновано насиље може бити штетно као и физичко насиље над женама. Последице су сличне као и у случајевима узнемиравања или прогањања и могу укључити поремећаје проузроковане стресом, трауму, аксиозност, поремећаје сна, депресију и физички бол.

Последице дигиталног насиља могу се „прелити“ и у „стварни живот“⁶ и могу подразумевати:

- Страх за сопствену безбедност у случају организованог узнемиравања;
- Изолацију као последицу праћења жена путем апликација и апарата у кући и на послу;
- Непостојање безбедног простора за жртву због брзине неконтролисаног ширења личних података и недостатка заштите и због случајева преношења насиља и злостављања уживо;

Могући видови заштите и подршке⁷

- Јачати свест и послати јасну поруку да жртва није одговорна за претрпљено насиље;
- Пружити жртви подршку кроз активно слушање, упућивање на могуће изворе додатних информација, упућивање на особе од поверења, подстицање формирања групе људи који ће моћи да пружају емотивну подршку жртви;
- Избећи сугерисање да се жртва „искључи“ са интернета, јер се тиме насиље не зауставља, а жртва се може додатно изоловати;
- Користити могућност блокирања оних који упућују насилничке поруке (на платформама као што су Фејсбук или Твитер);
- Прикупљати доказе путем сликања екрана (енгл. screenshot) и чувања порука;
- Обавестити све оне у окружењу који могу подржати жртву и пружити додатне информације (родитељи, наставници);
- Обратити се за информације и подршку специјализованим невладиним организацијама које се баве заштитом права на интернету, организацијама за заштиту права деце или за заштиту права жена (нпр. Share Фондација⁸ - невадна организација која се бави заштитом права грађана на интернету, а део фондације бави се пружањем правне подршке у конкретним случајевима),
- Пријавити надлежним органима - у Републици Србији случајевима дигиталног насиља бави се Одељење за борбу против високотехнолошког криминала Министарства унутрашњих послова Републике Србије (имејл је info@mup.gov.rs или childprotection@mup.gov.rs⁹, а телефон централе: 011/306-2000;

⁶ #HerNetHerRights Mapping the state of online violence against women and girls in Europe, European Women's Lobby, 2017, стр 17.

⁷ #HerNetHer Rights Resource Pack on ending online violence against women & girls in Europe, European Women's Lobby, 2017, стр. 10.

⁸ Адреса сајта је <http://sharedefense.org/>, а имејл адресе info@shareconference.net и info@sharedefense.org.

⁹ На ову адресу могу се пријавити сазнања о сексуалног злоупотреби малолетних лица у порнографске сврхе на интернету.

- Сваки облик насиља такође се може пријавити на сос телефонску линију Министарства просвете, науке и технолошког развоја на број 0800/200- 201.

Обавезе школе у вези са заштитом од дигиталног и родно заснованог насиља

Основни документи који се односе на поступање васпитно-образовних установа на случајеве свих облика насиља, укључујући и дигитално насиље, су Закон о основама система образовања и васпитања („Сл. гласник РС бр. 88/2017)¹⁰ и Правилник о протоколу поступања у установи у одговору на насиље, злостављање и занемаривање („Сл.гласник РС“, бр. 30/10)¹¹. Закон о основама система образовања и васпитања у члану 111 забрањује дигитално насиље, а чланом 83 овог закона као тежу повреду обавеза ученика дефинише „употребу мобилног телефона, електронског уређаја и другог средства у сврхе којима се угрожавају права других или у сврхе преваре у поступку оцењивања“.

Правилник о протоколу поступања у установи дефинише нивое насиља (три нивоа, при чему први ниво представљају најлакши облици насиља), и у складу с њима обавезе школе у поступању, укључујући и дигитално насиље. Према овом документу електронско насиље и злостављање је „злоупотреба информационих технологија која може да има за последицу повреду друге личности и угрожавање достојанства и остварује се слањем порука електронском поштом, СМС-ом, ММС-ом, путем веб-сајта (*web site*), четовањем, укључивањем у форуме, социјалне мреже и сл“.

У публикацији Дигитално насиље – превенција и реаговање¹² дат је табеларан приказ дигиталног и сексуалног насиља по нивоима и опис интервенција школа у складу са Правилником о протоколу поступања.

Ниво	Електронско (дигитално) насиље	Сексуално насиље
1.	Узнемиравајуће позивање, слање узнемиравајућих порука (СМС, ММС).	Облици сексуалног насиља и злостављања су, нарочито, неумесно, са сексуалном поруком: добацивање, псовање, ласцивни коментари, ширење прича, етикетирање, сексуално недвосмислена гестикација.
	Активности предузима самостално одељењски старшина, наставник/ца, односно васпитач/ица, у сарадњи са родитељем, да би се појачао васпитни рад са васпитном групом, одељењском заједницом, групом ученика/ца и индивидуално.	
2.	Оглашавање, снимање и слање видео-снимака, злоупотреба блогова, форума и разговора на чету, снимање појединаца/ки против њихове воље, снимање камером насилних сцена, дистрибуирање снимака и фотографија.	Сексуално додиривање, показивање порнографског материјала, показивање интимних делова тела, свлачење.

¹⁰ http://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_osnovama_sistema_obrazovanja_i_vaspitanja.html

¹¹ http://www.paragraf.rs/propisi/pravilnik_o_protokolu_postupanja_u_ustanovi.html

¹² Д. Кузмановић и др, *Дигитално насиље-превенција и реаговање*, Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије и Педагошко друштво Србије, Београд, 2016, стр.46.

	Активности предузима одељењски старшина, односно васпитач/ица, у сарадњи са педагогом/шкињом, психологом/шкињом, тимом за заштиту и директором/ком, уз обавезно учешће родитеља, да би се појачао васпитни рад. Уколико појачани васпитни рад није делотворан, директор/ка покреће васпитно-дисциплински поступак и изриче меру, у складу са Законом.	
3.	Снимање насилних сцена, дистрибуирање снимака и фотографија, дечија порнографија.	Завођење од стране одраслих, подвођење, злоупотреба положаја, навођење, изнуђивање и принуда на сексуални чин, силовање, инцест.
	Активности предузима директор/ка с тимом за заштиту, уз обавезно ангажовање родитеља и надлежних органа, организација и служби (центар за социјални рад, здравствена служба, полиција и друге организације и службе). Уколико присуство родитеља није у најбољем интересу ученика/це, тј. може да му/јој штети, угрози његову/њену безбедност или омета поступак у установи, директор/ка обавештава центар за социјални рад, односно полицију. На овом нивоу обавезан је интензиван васпитни рад примерен потребама ученика/це, као и покретање васпитно-дисциплинског поступка и изрицање мере, у складу са Законом. Ако је за рад са учеником/цом ангажована и друга организација или служба, установа остварује сарадњу са њом и они међусобно усклађују активности.	

За детаљан опис активности школе потребно је консултовати Правилник о протоколу поступања у установи у одговору на насиље, злостављање и занемаривање.

Текст припремила: Марина Илеш, Аутономни женски центар